

-----نام مجله

دوره ؟، شماره ؟، نام فصل، سال، ص ص

.atu.ac.ir

DOI:

A Comparative Reflection on the Virtue of Wisdom in the Shiite Tradition and Positive Psychology

Hadi Emdafard ID *	PhD Student in Comparative Religious Studies, Christian Theology
Dr. Mohammad Taghi Ansaripour ID	Faculty Member and Assistant Professor, Department of Abrahamic Religions, Faculty of Abrahamic Religions, Qom University of Religions and Denominations
Dr. Mohammad Taghi Ansaripour ID	Faculty Member and Associate Professor, Department of Shia Studies, Faculty of Shia Studies, Qom University of Religions and Denominations
Dr. Mohsen Zandi ID	Assistant Professor, Grade 4 Zandi

Abstract (Times New Roman font, 12- with 250 words)

Wisdom is a prominent human virtue recognized differently in Shi'a tradition and positive psychology. This study provides a comparative reflection on the concept of wisdom in the teachings of the Shiite school of Ahl al-Bayt and the findings of positive psychology. The research method is library-analytical, examining Shiite religious texts alongside relevant empirical studies. The findings indicate that both traditions view wisdom as requiring knowledge and reflection, but Shiite tradition places greater emphasis on the divine-spiritual dimension (such as obedience to God and piety), whereas positive psychology highlights cognitive and creative aspects (such as creativity, curiosity, and perspective). Overlaps are observed in the emphasis on personal development and ethical conduct. Differences lie in the divine origin of wisdom and methods of cultivation. The conclusion proposes an integrated model of wisdom drawing on both perspectives, suggesting that incorporating spiritual teachings with scientific insights in education, training, and policy-making can enhance ethical development and well-being.

Keywords: Wisdom; Virtue; Positive Psychology; Shi'a Tradition; Comparative Analysis

* Ha57emdadi@gmail.com

Extended Abstract

1. Introduction

Within the Shi'a intellectual tradition, wisdom/intellect (*ʿaql*) holds an unparalleled status as the supreme and most precious divine endowment, considered the cornerstone of human felicity and salvation. This perspective does not view *ʿaql* merely as a cognitive faculty but regards it as an "inner radiant lamp" and a guide for distinguishing truth from falsehood and attaining deliverance from perdition (Majlisi, 1403 AH, Vol. 1: 97). In his profound statement, which encapsulates the essence of this view, Imam Ali (AS) states: "God has not given any servant intellect except that it becomes a means for his salvation one day" (Narrated from Sharif al-Radi, 1414 AH, Sermon 113). This tradition attributes a soteriological function to intellect, indicating that God has placed the instrument of salvation at humanity's disposal through the bestowal of *ʿaql*. Consequently, within this epistemic framework, wisdom is a comprehensive virtue that integrates cognitive, ethical, and religious dimensions, making human success in both worldly and otherworldly realms contingent upon it (for a similar example, see Hosseini Zadeh, 1390 SH). In this view, living rationally is synonymous with religiosity and is considered the foundation of ethics.

In the realm of modern science, positive psychology, with its focus on flourishing human potential and enhancing well-being, has classified wisdom as one of the six core virtues of character (Peterson & Seligman, 2004). From this approach's perspective, wisdom is defined as a set of cognitive and emotional strengths encompassing critical thinking, intellectual curiosity, creativity, open-mindedness, love of learning, and the ability to analyze issues from multiple viewpoints (Sternberg, 1998). A wise individual within this framework not only possesses knowledge but can also apply it with insight, empathy, and consideration of contextual factors to solve complex life problems and make judicious decisions. Despite the fundamental importance of wisdom in both the Shi'a and positive psychology domains, a significant research gap exists in the comparative study and integration of these two perspectives. Previous research has primarily focused on intra-religious examination of this concept (e.g., Mahdavi-rad, 1395 SH) or analyzed it within a secular framework (e.g., Ardeh, 2003), with few studies systematically exploring the overlaps and possibilities for constructive integration between these two intellectual systems (Jafari,

1399 SH). This knowledge gap has resulted in a lack of integrated theoretical frameworks and effective practical programs for fostering wisdom in contexts such as Iranian society. Therefore, the present study aims to fill this gap by employing a comparative analysis method to extract common and distinct components and, ultimately, propose practical solutions for education and policy-making.

2. Research Background

The background of the present research indicates that while valuable studies have independently examined wisdom in the religious tradition (such as the works of Hosseinizadeh, 1398 SH, and Jafari, 1399 SH, which analyzed components of wisdom in Nahj al-Balagha and conducted a comparative study of Islam and psychology, respectively) and in positive psychology (such as Ardel's 2019 research on aging and Grossman et al.'s 2020 work on teaching intellectual humility), a significant gap persists in the literature. Previous studies have predominantly focused either on intra-religious analysis or have examined wisdom from a secular viewpoint, with few studies (like Jafari, 1399 SH, as an exception) systematically aiming to integrate these two intellectual systems with a practical purpose. Furthermore, findings from studies such as Golestani-Bakht et al. (1401 SH), which demonstrate the effectiveness of psychological interventions, along with emerging research in the field of spirituality (e.g., King & Crowther, 2021) emphasizing the connection between spirituality and wisdom, confirm the necessity and direction of the present research in integrating these two domains. Thus, the novelty of this study lies in its specific focus on the Shi'a tradition, moving beyond theoretical analysis towards extracting practical strategies for education and policy-making, and presenting a systematic integrated framework for the indigenous context, which distinguishes it from prior research.

3. Research Methodology

This research was conducted with a fundamental-applied objective within a qualitative approach framework. The exploratory and interpretive nature of the study necessitated the use of library-analytical research methods and conducting a systematic comparative analysis between the two intellectual traditions: the Shi'a tradition and positive psychology.

The statistical population of the research consisted of all valid primary texts in the two domains: the Shi'a tradition domain (including the Holy Quran, Nahj al-Balagha, Ghurar al-Hikam, Al-Kafi, and prominent

works of Shi'a scholars) and the positive psychology domain (including books, valid international articles, and related systematic reviews). The selection of these sources was performed using purposive chain sampling method with criteria of scientific validity and direct content relevance to the key concepts of the research.

The required data were collected through two main channels: 1. In-depth study and direct extraction from primary texts, and 2. Collection and analysis of secondary data from domestic and international empirical research. The primary data collection tool was a systematic researcher-made note-taking form, which allowed for the precise recording of concepts, definitions, and analytical notes.

For qualitative data analysis, a combination of two methods was employed: 1. Directed qualitative content analysis, which used an initial framework based on the research literature to extract instances of pre-determined concepts and components such as epistemic pursuit and critical thinking, and 2. Thematic analysis, used complementarily to identify broader and emerging patterns and themes. In the final step, the coded data and extracted themes from the two domains were systematically compared and contrasted within specified frameworks (such as definitions, components, and applications) to identify similarities, differences, and points of intersection for constructive integration. Finally, to enhance the credibility and dependability of the findings, several strategies were employed, including prolonged engagement with the data, peer review, use of credible sources, and clarification of the research process.

4. Findings

Analysis of the Components of Wisdom: The present study, through content analysis of primary texts, has identified five key components of wisdom in the two intellectual traditions. The descriptive findings indicate that the "moral-behavioral" component has the highest frequency in both traditions. On the other hand, the "intuitive-spiritual" component appears more prominent and structured in the Shiite tradition, whereas in positive psychology, cognitive components such as critical thinking and intellectual curiosity account for the largest volume of research literature.

Commonalities and Differences in Key Components: A deep comparative analysis has revealed fundamental overlaps and distinctions between the two perspectives. In the cognitive and affective-reflective components, both traditions emphasize the

importance of rationality and introspection, but they differ in their ultimate goals and orientations. In the Shiite tradition, rationality is a tool for salvation and drawing closer to God, while in positive psychology, its function is defined as problem-solving and optimizing decision-making within a worldly framework.

The most significant conceptual gap is observed in the "intuitive-spiritual" component. In the Shiite tradition, wisdom is considered a divine bestowal and a light in the believer's heart, whereas positive psychology views it as the result of unconscious processing of life experiences. In the moral-behavioral and social components, although the connection between wisdom and ethics/social responsibility is common to both traditions, the source of moral norms and the scope of responsibility differ. The Shiite tradition defines it within the framework of religious law (Sharia) and divine governance, while psychology relies on secular ethics and interpersonal skills.

Final Summary and Integration Strategies: In summary, the main components of wisdom in the Shiite tradition revolve around the axis of monotheistic knowledge, self-purification, and the pursuit of justice, while in positive psychology, they focus on critical thinking, self-awareness, and ethical conduct. The commonalities primarily occur at the level of the practical functions of wisdom (such as rationality, introspection, and social role), and the differences emerge at the level of its metaphysical foundations and teleological ends.

Accordingly, a constructive integration between the two perspectives is possible mainly at the applied and intermediate levels. This integration can be realized through the design of integrated educational models (such as combining "self-purification" with "self-awareness techniques"), the development of innovative curricula (combining the pursuit of justice with critical thinking), and the formulation of cultural policies based on strengthening collective wisdom by simultaneously utilizing native values and global findings.

5. Discussion and Conclusion:

This research clearly demonstrates that while the metaphysical foundations and teleological perspectives of wisdom in the Shiite tradition and positive psychology are fundamentally different (a divine origin versus an acquired one, and the ultimate goal of divine proximity versus worldly well-being), there is a significant overlap at the level of operational and functional components. This overlap in areas such as rationality, introspection, the connection between wisdom and ethics,

and social responsibility creates a high potential for a constructive synthesis within the context of Shiite societies like Iran.

The primary innovation of this research is to present an indigenous and integrated model for cultivating wisdom, which connects the rich spiritual capacities of the Shiite tradition with the validated and practical findings of positive psychology.

Research Limitations:

1. The scope of the research was limited to canonical texts, unable to cover all subsidiary intellectual currents.
2. The qualitative and library-based nature of the study did not allow for the direct empirical measurement of the effectiveness of the proposed strategies.
3. The need for localization and attention to socio-cultural differences before generalizing the strategies to all Shiite societies.

Practical suggestions: Suggestions directly derived from the interpretive findings have been reviewed and addressed to various institutions:

To educational institutions (such as ministries of education and science): 1. Design and implement an “integrated curriculum for cultivating wisdom” that includes teaching critical thinking skills (from psychology) along with meditation and reflection exercises on religious texts (from the Shiite tradition) and social service projects on justice (a combination of both). 2. Incorporate a “multidimensional wisdom assessment” that measures cognitive-emotional alongside educational assessments.

To counseling and mental health centers: “telephone counseling protocols” that integrate psychological techniques (such as cognitive recognition) with Shiite spiritual practices (such as reflecting on the wisdom of Nahj al-Balagha) to increase book-raising and meaningfulness in life.

To cultural policy-making institutions (such as the Supreme Council of the Cultural Revolution): 1. Develop a "Strategic Document for the Development of a Culture of Rationality" based on this interpretive model; 2. Support the production of cultural-artistic works that introduce integrated patterns of rationality (such as the "devout scholar" or the "pious politician") to society.

Suggestions for future research: 1. Design and validate an “integrated wisdom assessment scale” that includes spiritual (such as piety) and psychological components; 2. Empirically examine the effectiveness of the proposed integrated curriculum in schools and universities using quantitative methods; 3. Conduct similar comparative studies on other virtues such as courage and justice; 4. Examine the applicability of this integrated model in other Shiite communities, taking into account cultural differences;

Final conclusion: This research has taken a fundamental step towards the localization of psychological knowledge and the systematization of religious education. The proposed model provides a concrete roadmap for policymakers, educators, and therapists to educate a generation that has both spiritual and moral depth and is equipped with up-to-date cognitive-emotional skills.

فضیلت خردمندی در سنت شیعی و روان‌شناسی مثبت‌نگر: تأملی تطبیقی

دانشجوی دکتری مطالعات تطبیقی ادیان گرایش الهیات مسیحی، دانشگاه ادیان و مذاهب، دانشکده ادیان ابراهیمی، قم، ایران	دانشجوی دکتری هادی امدادی فرد *
عضو هیئت علمی و استادیار گروه ادیان ابراهیمی، دانشکده ادیان ابراهیمی، دانشگاه ادیان و مذاهب، دانشکده ادیان ابراهیمی، قم، ایران	دکتر محمدتقی انصاریپور
عضو هیئت علمی و دانشیار گروه شیعه‌شناسی، دانشگاه ادیان و مذاهب، دانشکده شیعه‌شناسی، قم، ایران	دکتر حمیدرضا شریعتمداری
استادیار، پایه ۴	دکتر محسن زندی

چکیده

خردمندی یکی از فضایل برجسته انسانی است که در سنت شیعی و روان‌شناسی مثبت‌نگر به گونه‌ای متفاوت مورد توجه قرار گرفته است. این پژوهش به‌طور تطبیقی به بررسی مفهوم خردمندی در آموزه‌های مکتب اهل بیت (ع) و نتایج حاصل از روان‌شناسی مثبت‌نگر می‌پردازد. روش کار کتابخانه‌ای و تحلیلی بوده و منابع روایی و کتب شیعی در کنار پژوهش‌های تجربی مرتبط مورد مطالعه قرار گرفته‌اند. یافته‌ها نشان می‌دهد هر دو سنت، خردمندی را مستلزم دانش و تفکر می‌دانند، اما در سنت شیعه بر بعد الهی و معنوی (اطاعت از خدا، تقوا) تأکید بیشتری وجود دارد، در حالی که روان‌شناسی مثبت‌نگر جنبه‌های شناختی و اخلاقانه (مانند خلاقیت، کنجکاوی و بینش) را برجسته می‌سازد. وجوه همپوشانی در تأکید بر رشد فردی و اخلاقی با خردمندی دیده می‌شود، در حالی که تفاوت‌ها در منبع الهی آن و روش‌های پرورش آن ملموس است. در نتیجه‌گیری، با طرح مدل تلفیقی خردمندی بر اساس هر دو دیدگاه، توصیه می‌شود در تربیت و سیاست‌گذاری‌های آموزشی و فرهنگی آینده به ادغام آموزه‌های معنوی و یافته‌های علمی توجه شود.

کلیدواژه‌ها: خردمندی؛ حکمت؛ فضیلت؛ روان‌شناسی مثبت‌نگر؛ سنت شیعی

* نویسنده مسئول: Ha57emdadi@gmail.com

مقاله حاضر برگرفته از رساله دکتری رشته علوم سیاسی دانشگاه آزاد واحد تهران مرکز است.

How to Cite: xxxxxxx

چکیده مبسوط

۱. مقدمه

در سنت فکری شیعه، خردمندی (عقل) جایگاهی بی‌بدیل به عنوان والاترین و گران‌بهارترین موهبت الهی دارد که سنگ بنای سعادت و نجات انسان محسوب می‌شود. این نگرش، عقل را صرفاً یک قوه ادراکی نمی‌داند، بلکه آن را به منزله «چراغی فروزان درونی» و راهنمایی برای تشخیص حق از باطل و رهایی از تباهی قلمداد می‌کند (مجلسی، ۱۴۰۳ ق، ج ۱: ۹۷). امام علی (ع) در بیان ژرف خود که جوهره این دیدگاه را ترسیم می‌کند، می‌فرماید: «مَا أُعْطِيَ اللَّهُ عَبْدًا عَقْلًا إِلَّا اسْتَعَانَ بِهِ عَلَى نَجَاتِهِ يَوْمَ مَا» (به نقل از شریف رضی، ۱۴۱۴ ق، خطبه ۱۱۳). این حدیث، کارکردی نجات‌بخش برای خرد قائل است و نشان می‌دهد که خداوند از طریق اعطای عقل، ابزار رستگاری را در اختیار بشر نهاده است. بنابراین، در این منظومه معرفتی، خردمندی فضیلتی جامع است که ابعاد شناختی، اخلاقی و دینی را در هم می‌آمیزد و موفقیت انسان در هر دو عرصه دنیا و آخرت را منوط به آن می‌داند (برای نمونه مشابه، ر.ک. حسینی‌زاده، ۱۳۹۰). در این دیدگاه، عقلانی زیستن عین دینداری و پایه اصلی اخلاق شمرده می‌شود.

در قلمرو دانش مدرن، روان‌شناسی مثبت‌نگر با تمرکز بر شکوفایی استعدادها و تقویت به‌زیستی انسان، خردمندی را در زمره شش فضیلت اصلی شخصیت دسته‌بندی کرده است (Peterson & Seligman, 2004). از منظر این رویکرد، خردمندی مجموعه‌ای از توانمندی‌های شناختی و هیجانی شامل تفکر انتقادی، کنجکاوی فکری، خلاقیت، گشودگی ذهنی، عشق به یادگیری و توانایی تحلیل مسائل از منظرهای مختلف تعریف می‌شود (Sternberg, 1998). یک فرد خردمند در این چارچوب، نه تنها دارای دانش است، بلکه می‌تواند آن را با بینش، همدلی و در نظر گرفتن بافتار موقعیت، برای حل مسائل پیچیده زندگی و اتخاذ تصمیم‌های سنجیده به کار گیرد. با وجود اهمیت بنیادین خرد در هر دو حوزه شیعی و روان‌شناسی مثبت‌نگر، شکاف پژوهشی عمیقی در زمینه مطالعه تطبیقی و تلفیق این دو دیدگاه وجود دارد. پژوهش‌های پیشین عمدتاً به بررسی درون‌دینی این مفهوم (مانند

مهدوی‌راد، ۱۳۹۵) یا تحلیل آن در چارچوبی سکولار (مانند Ardel, 2003) پرداخته‌اند و تحقیقات اندکی به صورت نظام‌مند به واکاوی هم‌پوشانی‌ها و امکان‌های تلفیق‌سازنده بین این دو منظومه فکری پرداخته‌اند (جعفری، ۱۳۹۹). این خلأ دانشی، منجر به فقدان چارچوب‌های نظری یکپارچه و برنامه‌های عملی مؤثر برای پرورش خردمندی در بافتار جوامعی مانند ایران شده است. بنابراین، پژوهش حاضر با هدف پر کردن این شکاف و با استفاده از روش تحلیل تطبیقی، در پی استخراج مؤلفه‌های مشترک و متمایز و در نهایت، ارائه راه‌کارهای کاربردی برای تربیت و سیاست‌گذاری است.

۲. پیشینه پژوهش

پیشینه پژوهش حاضر نشان می‌دهد که اگرچه مطالعات ارزشمندی به صورت مستقل به بررسی خردمندی در حوزه سنت دینی (مانند پژوهش‌های حسینی‌زاده، ۱۳۹۸ و جعفری، ۱۳۹۹ که به ترتیب به تحلیل مؤلفه‌های خرد در نهج‌البلاغه و مطالعه تطبیقی اسلام و روان‌شناسی پرداخته‌اند) و حوزه روان‌شناسی مثبت‌نگر (مانند تحقیقات آردلت، ۲۰۱۹ در حوزه سالمندی و گروسمن و همکاران، ۲۰۲۰ در زمینه آموزش تواضع فکری) انجام شده است، اما شکاف قابل توجهی در ادبیات پژوهش وجود دارد. پژوهش‌های پیشین عمدتاً یا بر تحلیل درون‌دینی متمرکز بوده‌اند یا با نگاهی سکولار به مطالعه خرد پرداخته‌اند و تحقیقات اندکی (مانند جعفری، ۱۳۹۹ به عنوان استثنا) به صورت نظام‌مند و با هدف کاربردی به تلفیق این دو منظومه فکری پرداخته‌اند. همچنین، یافته‌های مطالعاتی مانند گلستانی‌بخت و همکاران (۱۴۰۱) که اثربخشی مداخلات روان‌شناختی را نشان می‌دهد، و همچنین پژوهش‌های نوظهور در حوزه معنویت (مانند کینگ و کراوتر، ۲۰۲۱) که بر ارتباط بین معنویت و خرد تأکید دارند، ضرورت و مسیر پژوهش حاضر را در تلفیق این دو حوزه تأیید می‌کنند. بنابراین، نوآوری پژوهش حاضر در تمرکز ویژه بر سنت شیعی، حرکت فراتر از تحلیل نظری به سمت استخراج راهکارهای عملی برای تربیت و سیاست‌گذاری، و ارائه یک چارچوب تلفیقی نظام‌مند برای بستر بومی است که آن را از پژوهش‌های پیشین متمایز می‌سازد.

۳. روش‌شناسی پژوهش

این پژوهش با هدفی بنیادی-کاربردی و در چارچوب رویکرد کیفی انجام شده است. ماهیت اکتشافی و تفسیری مطالعه، مستلزم بهره‌گیری از روش تحقیق کتابخانه‌ای-تحلیلی و انجام یک تحلیل تطبیقی نظام‌مند بین دو سنت فکری سنت شیعی و روان‌شناسی مثبت‌نگر بود. جامعه آماری پژوهش را کلیه متون معتبر و دست‌اول در دو حوزه تشکیل دادند: حوزه سنت شیعی (شامل قرآن کریم، نهج‌البلاغه، غررالحکم، الکافی و آثار برجسته علمای شیعه) و حوزه روان‌شناسی مثبت‌نگر (شامل کتاب‌ها، مقالات معتبر بین‌المللی و مرورهای نظام‌مند مرتبط). انتخاب این منابع با استفاده از روش نمونه‌گیری هدفمند زنجیره‌ای و با معیارهای اعتبار علمی و ارتباط مستقیم محتوایی با مفاهیم کلیدی پژوهش انجام شد.

داده‌های مورد نیاز از دو طریق اصلی گردآوری شد: ۱. مطالعه عمیق و استخراج مستقیم از متون دست‌اول و ۲. جمع‌آوری و تحلیل داده‌های ثانویه از پژوهش‌های تجربی داخلی و خارجی. ابزار اصلی گردآوری داده‌ها، فیش‌برداری نظام‌مند محقق‌ساخته بود که امکان ثبت دقیق مفاهیم، تعاریف و یادداشت‌های تحلیلی را فراهم می‌کرد.

برای تحلیل داده‌های کیفی، از ترکیب دو روش بهره‌گرفته شد: ۱. تحلیل محتوای کیفی جهت‌دار که با استفاده از چارچوب اولیه مبتنی بر ادبیات پژوهش، به استخراج مصادیق مفاهیم و مؤلفه‌های ازپیش‌تعیین‌شده مانند معرفت‌ورزی و تفکر انتقادی پرداخت و ۲. تحلیل مضمون که به‌صورت تکمیلی، برای شناسایی الگوها و مضامین گسترده‌تر و نوظهور به کار رفت. در گام نهایی، داده‌های کدگذاری‌شده و مضامین استخراج‌شده از دو حوزه، در چارچوب‌های مشخصی مانند تعاریف، مؤلفه‌ها و کاربردها، به‌طور نظام‌مند مقایسه و مقابل‌هم‌قرار داده شدند تا شباهت‌ها، تفاوت‌ها و نقاط تلاقی برای تلفیق سازنده شناسایی شوند. در نهایت، برای افزایش اعتبارپذیری و اطمینان‌پذیری یافته‌ها، راهبردهای متعددی از جمله مشارکت طولانی‌مدت با داده‌ها، بازبینی توسط هم‌تا، استفاده از منابع معتبر و شفاف‌سازی فرآیند تحقیق به کار بسته شد.

۴. یافته‌ها

تحلیل توصیفی مؤلفه‌های خردمندی: پژوهش حاضر با تحلیل محتوای متون دست‌اول، پنج مؤلفه کلیدی خردمندی را در دو سنت فکری شناسایی کرده است. یافته‌های توصیفی نشان می‌دهد که مؤلفه "اخلاقی-رفتاری" در هر دو سنت از بالاترین فراوانی برخوردار است. در سوی دیگر، مؤلفه "شهودی-معنوی" در سنت شیعی پررنگ‌تر و ساختاریافته‌تر ظاهر شده است، در حالی که در روان‌شناسی مثبت‌نگر، مؤلفه‌های شناختی مانند تفکر انتقادی و کنجکاوی فکری، بیشترین حجم ادبیات پژوهشی را به خود اختصاص می‌دهند. **وجوه اشتراک و افتراق در مؤلفه‌های کلیدی:** تحلیل تطبیقی عمیق، همپوشانی‌ها و تمایزهای بنیادین بین دو دیدگاه را آشکار ساخته است. در مؤلفه‌های شناختی و عاطفی-انعکاسی، هر دو سنت بر اهمیت عقلانیت و درون‌نگری تأکید دارند، اما در غایت و جهت‌گیری با یکدیگر تفاوت دارند. در سنت شیعی، عقلانیت ابزاری برای نجات و تقرب به خداوند است، در حالی که روان‌شناسی مثبت‌نگر، کارکرد آن حل مسئله و بهینه‌سازی تصمیم‌گیری در چارچوب دنیوی تعریف می‌شود.

بیشترین شکاف مفهومی در مؤلفه "شهودی-معنوی" مشاهده می‌شود. در سنت شیعی، خرد موهبتی الهی و نوری در قلب مؤمن تلقی می‌شود، اما روان‌شناسی مثبت‌نگر آن را حاصل پردازش ناخودآگاه تجربیات زندگی می‌داند. در مؤلفه‌های اخلاقی-رفتاری و اجتماعی نیز اگرچه پیوند خرد با اخلاق و مسئولیت‌پذیری اجتماعی در هر دو سنت مشترک است، اما منبع هنجارهای اخلاقی و دامنه مسئولیت متفاوت است؛ سنت شیعی آن را در چارچوب شریعت و حکومت دینی تعریف می‌کند، در حالی که روان‌شناسی بر اخلاق سکولار و مهارت‌های بین‌فردی تکیه دارد.

جمع‌بندی نهایی و راه‌کارهای تلفیق: به طور خلاصه، مؤلفه‌های اصلی خردمندی در سنت شیعی حول محور معرفت‌ورزی توحیدی، تهذیب نفس و عدالت‌ورزی می‌چرخد و در روان‌شناسی مثبت‌نگر بر تفکر انتقادی، خودآگاهی و اخلاق‌مداری متمرکز است. اشتراکات عمدتاً در سطح کارکردهای عملی خرد (مانند عقلانیت، درون‌نگری و نقش اجتماعی) و افتراقات در سطح مبانی متافیزیکی و غایت‌شناختی آن رخ می‌نماید.

بر این اساس، تلفیق سازنده بین دو دیدگاه عمدتاً در سطح کاربردی و میانی امکان‌پذیر است. این تلفیق می‌تواند در قالب طراحی مدل‌های تربیتی تلفیقی (مانند تلفیق "تهذیب نفس" با "تکنیک‌های خودآگاهی")، طراحی برنامه‌های درسی نوآورانه (ترکیب عدالت‌ورزی با تفکر انتقادی) و تدوین سیاست‌های فرهنگی مبتنی بر تقویت خرد جمعی با بهره‌گیری همزمان از ارزش‌های بومی و یافته‌های جهانی محقق شود.

۵. بحث و نتیجه‌گیری:

این پژوهش به‌وضوح نشان می‌دهد که اگرچه مبانی متافیزیکی و غایت‌شناختی خردمندی در سنت شیعی و روان‌شناسی مثبت‌نگر تفاوت بنیادین دارند (مشأ الهی در مقابل اکتسابی، و غایت قرب الهی در مقابل بهزیستی دنیوی)، اما همپوشانی قابل توجهی در سطح مؤلفه‌های عملیاتی و کارکردی وجود دارد. این همپوشانی‌ها در عرصه‌هایی مانند عقلانیت، درون‌نگری، پیوند خرد و اخلاق، و مسئولیت اجتماعی، پتانسیل بالایی برای یک تلفیق سازنده در بستر جوامع شیعی مانند ایران ایجاد می‌کند.

نوآوری اصلی این تحقیق، ارائه الگویی بومی و تلفیقی برای پرورش خردمندی است که ظرفیت‌های غنی معنوی سنت شیعی را با یافته‌های معتبر و کاربردی روان‌شناسی مثبت‌نگر پیوند می‌زند.

محدودیت‌های پژوهش: ۱. محدود بودن دامنه پژوهش به متون معیار و ناتوانی در پوشش تمام جریان‌های فرعی؛ ۲. ماهیت کیفی و کتابخانه‌ای پژوهش که سنجش تجربی مستقیم اثربخشی راهکارها را ممکن نساخت؛ ۳. نیاز به بومی‌سازی و توجه به تفاوت‌های فرهنگی - اجتماعی قبل از تعمیم راهکارها به همه جوامع شیعی.

پیشنهاد‌های کاربردی: پیشنهادها مستقیماً از یافته‌های تلفیقی پژوهش استخراج شده و به نهادهای مختلف معطوف گشته‌اند:

* به نهادهای آموزشی (مانند وزارت‌خانه‌های آموزش و پرورش و علوم): ۱. طراحی و اجرای «برنامه درسی تلفیقی پرورش خردمندی» که شامل آموزش مهارت‌های تفکر انتقادی (از روان‌شناسی) به همراه تمرینات مراقبه و تدبر در متون دینی (از سنت شیعی) و پروژه‌های

خدمت‌رسانی اجتماعی مبتنی بر عدالت (ترکیب هر دو) باشد. ۲. گنجاندن «سنجش خردمندی چندبعدی» که ابعاد معنوی-دینی را نیز در کنار ابعاد شناختی-هیجانی در ارزش‌یابی‌های تربیتی اندازه‌گیری کند.

* به مراکز مشاوره و سلامت روان: طراحی «پروتکل‌های مشاوره‌ای تلفیقی» که تکنیک‌های روان‌شناختی (مانند بازسازی شناختی) را با تمرینات معنوی شیعی (مانند تأمل در حکمت‌های نهج‌البلاغه) برای افزایش تاب‌آوری و معناداری زندگی تلفیق کند.

* به نهادهای سیاست‌گذار فرهنگی (مانند شورای عالی انقلاب فرهنگی): ۱. تدوین «سند راهبردی توسعه فرهنگ خردورزی» مبتنی بر این الگوی تلفیقی؛ ۲. حمایت از تولید محتوای فرهنگی-هنری که الگوهای خردمندی تلفیقی (مانند «دانشمند عابد» یا «سیاستمدار متقی») را به جامعه معرفی کند.

پیشنهادها برای پژوهش‌های آینده: ۱. طراحی و اعتباریابی «مقیاس سنجش خردمندی تلفیقی» که شامل مؤلفه‌های معنوی (مانند تقوا) و روان‌شناختی باشد؛ ۲. بررسی تجربی اثربخشی برنامه درسی تلفیقی پیشنهادی در مدارس و دانشگاه‌ها با روش‌های کمی؛ ۳. انجام مطالعات تطبیقی مشابه بر روی سایر فضایل مانند شجاعت و عدالت؛ ۴. بررسی کاربردی‌پذیری این الگوی تلفیقی در دیگر جوامع شیعه‌نشین با در نظر گرفتن تفاوت‌های فرهنگی؛

جمع‌بندی نهایی: این پژوهش گامی اساسی در راستای بومی‌سازی دانش روان‌شناختی و نظام‌مندسازی تربیت دینی برداشته است. الگوی پیشنهادی، نقشه‌راهی عینی برای سیاست‌گذاران، مربیان و درمانگران فراهم می‌آورد تا نسلی را تربیت کنند که هم از عمق معنوی و اخلاقی برخوردارند و هم به مهارت‌های شناختی-هیجانی روزآمد مجهز هستند.